

UZLUKSIZ INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK ASPEKTLARI

Qayumova D.N.

Nizomiy nimidagi TDPU,

Maktabgacha ta'lim fakulteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida dotsent v.b., p.f.f.d. (PhD)

Tayanch so'zlar: uzluksiz inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalarni qo'llab-quvvatlash, ta'limni insonparvarlashtirish, inson qadr-qimmatini yuksaltirish, insoniylik tamoyillarga amal qilish, respublikamizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish, tarbiyachilar tayyorlash tizimini takomillashtirish, inklyuziv ta'limning mohiyati va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish.

Ключевые слова: непрерывное инклюзивное образование, поддержка детей с ограниченными возможностями, гуманизация образования, повышение человеческого достоинства, следование гуманным принципам, развитие дошкольного образования в нашей республике, совершенствование системы подготовки учителей, сущность инклюзивного образования и совершенствование методов работы с детьми с особыми потребностями. образовательные потребности.

Key words: continuous inclusive education, support for children with disabilities, humanization of education, increasing human dignity, following humane principles, development of preschool education in our republic, improvement of the teacher training system, the essence of inclusive education and improvement of methods of working with children with special needs. educational needs.

Respublikamizda imkoniyati cheklangan bolalarni qo'llab-quvvatlash, imkoniyatlarini kengaytirish, ularni ijtimoiy hayotga moslashuviga qulay sharoitlar yaratish, maqsadida inklyuziv ta'lim joriy etildi. Ma'lumki, inklyuziv ta'limning paydo bo'lish zamirida qadriyatli, ijtimoiy va me'yoriy shart-sharoitlar majmuasi tashkil qilib, uning tizim sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Bugungi kunda respublikamiz ta'lim tizimida asosiy qonun ustivorligi belgilangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "...inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish"[1] ga

qaratilganligi; inklyuziv jamiyat qurish maqsadida ta'limni insonparvarlashtirish, inson qadr-qimmatini yuksaltirish, insoniylik tamoyillarga amal qilgan holda har bir fuqaroning teng huquqli bilim olishiga, a'zosiga aylantirishga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi Qonunida bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish, kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish va boshqa qator ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega vazifalarni amalga oshirish kafolatlab qo'yilgan. Bundan tashqari oxirgi 5 yil mobaynida ta'limni isloh qilish, fuqarolarning bandligini ta'minlash orqali farovon hayot kechirish sharoitini ta'minlash masalasi davlat siyosatidarakasiga ko'tarildi [2]. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida»gi Qonunining 20-moddasida: "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi" [3]; O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi Qonunida "inklyuziv ta'lim va tarbiya — bolalarning alohida ta'lim olishga bo'lgan ehtiyojlarini hamda individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya olishi uchun teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan jarayon"[4] ekanligi ta'kidlanadi. Biroq, maktabgacha ta'lim tizimida bo'lajak tarbiyachilarni inklyuziya muhitlarda faoliyat olib borishlari uchun tizimli tayyorlashga bo'lgan ehtiyoj mazkur qonun kuchga kirishidan ancha oldin shakllanishni boshlagan edi.

Hozirgi vaqtda respublikamizda inklyuziv ta'lim har bir ta'lim tashkilotining diqqat markazida. Respublikamizda qonunchilik darajasida inklyuziv ta'lim g'oyalariga e'tibor qaratish inklyuziv jamiyat qurish uchun ta'limni insonparvarlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Inklyuziv ta'lim g'oyalari insonparvarlik pedagogikasining asosiga qurilgan bo'lib, mazkur sohada uning asoschilari buyuk faylasuflar va o'qituvchilar – Jan-Jak Russo [5], D.Dyui [6] va boshqalarning g'oyalarini tatbiq etadi.

Respublikamizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish, tarbiyachilar tayyorlash tizimini takomillashtirish, inklyuziv ta'limning mohiyati va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirishga oid tadqiqotlar B.K.Abidov[7], M.M.Berdiyeva[8], G.N.Ibragimova[9], D.S.Qaxxarova [10;11] F.U.Qodirova[12], Z.S.Qodirova [13] va boshq. tomonidan olib borilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik-psixologik jaryonni tashkil etish, pedagog-tarbiyachilarning kasbiy

kompetentligini oshirish masalalari M.A.Asadullaeva[14], T.V.Volosoves, E.N. Kutepova[15] va boshq. tomonidan tadqiq etilgan.

Shubhasiz, inklyuziv ta'lim olishda shaxslarning teng huquqliligini ta'minlash va amalga oshirishda asosiy g'oya ekanligi olimlarimaiz tomonidan keng tadqiq va targ'ib etilgan.

Insonparvarlik va bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat V.P. Kashchenko asarlarida intellektual rivojlanish muammolari bilan singdirilgan. U birinchi bo'lib alohida ehtiyojli bolalarni alohida "o'ziga xos" boshqalarga o'xshamagan deya e'tirof etgan. U har bir bola noyob qobiliyat egasi ekanligini ta'kidlaydi va har bir bolani ta'lim-tarbiya tizimga moslashishni talab qiladi, o'qituvchilar esa mavjud dasturlarni va ta'lim jarayonini bolaga moslashtirish metodikasini ishlab chiqishi lozim. Ayniqsa uning quyidagi fikri insonni hayratga soladi "patologik xususiyatga ega bo'lgan har qanday bolani jamiyatga munosib a'zo bo'lishi uchun uning ongini atrofdagi odamlarning soxta xurofotidan himoya qilish, tamg'alab ataylab shikastlamalik zarur" [16].

Zamonaviy sharoitda inklyuziv ta'limni rivojlantirar ekanmiz, biz ulug'allomalar tomonidan kelajak avlod o'qituvchilari, ota-onalari, pedagoglar uchun nazariy jihatdan qanchalik boy meros qolganligini anglaymiz. Inklyuziv ta'limni joriy etish sohasida ayni vaqtda mamlakatimizda keng tarqalgan ommaviy amaliyot boshlanadi. Bu sohada turli qarashlar mavjud: kimlardir inklyuziv ta'limni joriy etilishida faqat nogiron bolalar inklyuziv maktabga borishlari kerak degan fikrni qo'llab quvvatlaydidilar. Bu fikr negizida allaqachon "nogiron" ta'rifida inson qadr-qimmatini kamsituvchi fikr yashiringan. Ko'pgina nogiron talabalar ularning hayot istiqbollari haqida suhbat chog'ida salomatlik imkoniyatlari, ularni "nogiron" deb nomlashning hojati yo'qligini bildiradi, bu so'z ularning qalbiga og'ir botadi. Shahardagi axloq tuzatish maktablaridan biridagi hamkasbning gapi esimda. Imkoniyati cheklangan bolalar maktabida ishlaydigan Dyusseldorf (Germaniya)ning nogiron bolalar haqida aytgan bu fikrini qo'llab quvvatlash mumkin "bu bolalarga achinish mumkin emas! Ular hurmat va tahsinga loyiq, chunki ular hayotining har bir daqiqasi uchun kurashadi!"

Pedagogika fanlari doktori, professor Z.G.Nigmatovning ta'kidlashicha, uzluksiz inklyuziv ta'lim, "me'yoriy" ta'lim kontseptsiyasining ba'zi g'oyalarini faqat umumiy ma'noda bayon etadi [17, 42-b.].

Uzluksiz inklyuziv ta'lim tizimini biz butun jamiyat ishtirok etadigan yaxlit doimiy jarayon sifatida taqdim etamiz.

Hozirgi vaqtda ko'plab ta'lim tashkilotlari inklyuziv ta'limni joriy etish muammolariga jiddiy qiziqish bildirmoqda va shu bilan birga inklyuziv ta'limni tadbiiq etish muammolarini ijobiiy hal etish bilan qiziqmoqda.

Ushbu murakkab yo'lga qadam qo'ygan ta'lim tashkiloti qator muammolarni izchil va har tomonlama hal etishi zarur:

- qulay, to'siqlarsiz muhit yaratish;
- talabalarning sog'lig'idagi og'ishlarni yoki o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda talabalar uchun ish joylarini tayyorlash (bular lingvistik, etnik, yosh, intellektual, ijtimoiy, gigiyenik va boshqa o'ziga xos xususiyatlar bo'lishi mumkin); ta'lim tashkilotining barcha xodimlarini, shu jumladan, kadrlar, xizmatchilarni tolerantlik madaniyati va aniiq fasilitatsiya ro'nikmalarini shakllantirish, shu asosda qayta tayyorlashni amalga oshirish zarur;
- tahsil oluvchilarning ota-onalar bilan dastlabki ishlarni olib borish (inklyuziv ta'limning asosiiy g'oyalari, insoniiylik haqida bir qator suhbatlar olib borish);
- iloji bo'lsa, ta'lim tashkilotini malakali qo'shimcha kadrlar bilan ta'minlash, masalan: shifokor, ijtimoiy pedagog, ta'lim psixologi, pedagogik tmyutorlar (qo'shimcha mutaxassislarning soni va tarkibi ushbu jarayonda tibbiy-psixologik komissiiya ishtirokida ta'lim tashkiloti tomonidan belgilanadi).

Shuni ta'kidlash joizki, ko'pgina inklyuziv universitetlar va maktablar o'qituvchilari bu haqda o'ylamaydi. Vaholanki, inklyuziv bolalarga xizmat ko'rsatish uchun qo'shimcha xodimlarni ishga olish zarur, chunki ular hamma narsani biladi.

Har qanday bolani o'z vaqtida qo'llab quvvatlash, zarur bilim va ko'nikmalarni egallashi uchun yordam berish ko'nikmasi (fasilitatsiya) lozim.

Avvalgi tadqiqotlarimizda ta'kidlanganidek [18; 19], inklyuziv yondashuv, bizning fikrimizcha, shaxsiiy rivojlanishning barcha bosqichlarida, shu jumladan prenatal davrda ham amalga oshirilishi kerak, shunga ko'ra, ta'limning barcha darajalariga inklyuziv yondashuv g'oyalari va texnologiyalari singdirilishi lozim.

Adabiiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiiyasi // <https://lex.uz/docs/-6445145?otherlang=1>.
2. O'zbekiston Respublikasi "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida" gi Qonuni. 2008 yil 8 yanvardagi // <https://lex.uz/acts/1297315>.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. 2020 yil 24 avgustdagi O'RQ 637 –sonli. – Toshkent. <https://lex.uz/uz/docs/-5013007>
4. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi qonuni. 16-dekabr 2019-yil, O'RQ-595-son. <https://lex.uz/uz/docs/-4646908>

5. Руссо, Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании. [Текст] / Ж.-Ж. Руссо // Руссо, Ж.-Ж. Пед. соч: в 2-х т. / Ж.-Ж. Руссо / под ред. Г. Н. Джибладзе. М.: Педагогика, 1981. - Т. 1. - 815 с.
6. Дьюи, Дж. Введение в философию воспитания / Дж. Дьюи. – М. : Работник просвещения, 1921. – 63 с.
7. Abidov B.K. Maktabgacha ta'lim (xorijiy mamlakatlar tajribasi) // Zamonaviy ta'lim 2017 y. 11-son. – B. 34-46.
8. Berdiyeva M.M. Zamonaviy maktabgacha ta'limda bola shaxsini qo'llab quvvatlash masalalari // Zamonaviy uzluksiz ta'lim muammolari: innovatsiyalar va istiqbollar. Xalqaro ilmiy konferensiya. -T., 2018.
9. Ibragimova G.N. Bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarini kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimi \ Avtoref. diss. p.f.d. (DSc), Toshkent-2021. 60 b.
10. Qaxarova D.S. Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik jihatlarini takomillashtirish. Avtref. P.f.f.d. (PhD). Samarqand 2019 y. – 52 s.
11. Qaxarova D.S. Inklyuziv ta'lim texnologiyasi. –T.: «Fan va texnologiya», 2014, – 192 bet.
12. Qodirova F.U., Masalieva Sh.Z. Inklyuziv ta'lim sharoitida “SMART” texnologiyasining imkoniyatlari // "Science and Education" Scientific Journal December 2020 / Volume 1 Special Issue 4.– B.196-206.
13. Qodirova Z.S. Bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish (malakaviy amaliyot misolida). “Navro'z” nashriyoti, Toshkent–2019 y. 90 b.
14. Asadullaeva M.A. Inklyuziv ta'limda musiqa terapiya// <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/1308>
15. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Пособие для педагогов дошкольных учреждений: практическое пособие / ред. Т.В.Волосовец, Э.Н. Кутепова. – Москва: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2011. – 144 с.
16. Кашенко В. П. Дефективные дети школьного возраста и всеобщее обучение. — М., 1910. — 12 с.
17. Ахметова, Д.З., Нигматов, З.Г., Челнокова, Т.А., Юсупова, Г.В., Морозова, И.Г. Педагогика и психология инклюзивного образования/ Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов и др.; под ред. Д.З. Ахметовой. – Казань: Издво “Познание” Института экономики, управления и права, 2013. -204 с.
18. Qayumova D.N. Bo'lajak tarbiyachilarning inklyuziv kompetentligini shakllantirish muammolari // Mug'allim hem uzluksiz bilimlendiri'. 2020 yil № 4. – B.74-78.
19. Qayumova D.N. Inklyuziv ta'lim sohasida mutaxassislar tayyorlashning nazariy asoslari // “Ta'lim tizimida innovatsion islohotlar: olimlar va yoshlar nigohida” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari // Toshkent, 2020 yil 17 iyun. – B. 266-268.

РЕЗЮМЕ

Maqolada respublikamizda inklyuziv ta'limni uzluksiz rivojlantirish sohasida qabul qilingan me'yoriy hujjatlar tafsiloti, mazkur soha olimlarining ilmiy yondashuvlari, amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilgan. Maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni uzluksia rivojlantirish tendensiyalari bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье подробно описаны нормативные документы, принятые в сфере непрерывного развития инклюзивного образования в нашей республике, научные подходы ученых в этой области, проводимые реформы. Описаны тенденции комплексного развития инклюзивного образования в системе дошкольного образования, школьного и высшего образования.

SUMMARY

The article describes in detail the regulatory documents adopted in the field of continuous development of inclusive education in our republic, scientific approaches of scientists in this field, and the reforms carried out. The trends of the comprehensive development of inclusive education in the system of preschool education, school and higher education are described.